

5. Загорулько, М., Юденков, А. (1980). Крах плана «Ольденбург» (о срыве экономических планов фашистской Германии на временно оккупированной территории СССР). 3-е изд., доп. Москва: Экономика. 376 с.

Владислав ШАТКОВСЬКИЙ
ORCID: 0000-0002-7713-5312

ФОРТИФІКАЦІЙНІ СПОРУДИ НОВОЇ СЕРБІЇ ЗА МАТЕРІАЛАМИ Й. А. ГІЛЬДЕНШТЕДТА

FORTIFICATIONS OF THE NEW SERBIA BASED ON MATERIALS BY J. A. GULDENSTEDT

У процесі захоплення нових територій і розширення кордонів Російською Імперією виникла потреба у визначенні і оцінці нових території. Керівник Академії наук Російської Імперії А. Ф. Ломоносов висунув ініціативу про проведення серій досліджень. Дослідження Гільденштедта по території колишньої Нової Сербії входить в другу серію експедицій, що відбувались з 1768 по 1774 рік, і складалась з п'яти груп вчених натуралістів.

Метою дослідження Й. А. Гільденштедта було всебічне дослідження територій з напрямком природознавства та економіки. Подорож територією колишньої Нової Сербії проходила з шостого травня по тридцятого липня 1774 року а саме наприкінці Турецько-російської війни до укладання Кучук – Кайнаджирського договору 10 серпня 1774 році результати роботи представлені в праці D. Johann Anton Guldénstädt. Russisch-Kaysersl. Akademikers und Professors der Naturgeschichte auch der Churfürstl. Maynzischen und der Berliner Naturforschenden, wie auch der St. Petersburgischen ökonomischen Gesellschaft Mitglieds. Reisen durch Russland und im Caucasischen Geburge. Auf Befehl der Russisch-Kayserslichen. Akademie der Wissenschaften herausgegeben von P.S.Pallas пізніше перевидана «Путешествие И. А. Гильденштедта по Елисаветградской провинции (1774 г.)» в перекладі Ястребова (Гільденштедт, 2005) також існує варіант перекладу Наталії Полонської – Василенко в її неопублікованих матеріалах які доповнюють переклад Ястребова. Узагальнив та адаптував до сучасного використання А.В. Пивоваром з коментарями та доповненнями. Дослідник зазначає, що дослідники попередніх років використовували власні варіанти перекладів.

У процесі подорожі Й. А. Гільденштедт описував навколишнє середовище, промисли, поселення. Не виключенням були і фортифікаційні споруди. В основному Фортеці такі як Новомиргородська та Єлисаветградська, Мішурін Ріг, решта фортець є окремими ротами колишніх Пандурського та Гусарського полку перетвореної Нової Сербії та Молдовського піхотного полку. (Полонська-Василенко, 1960) Окремо відзначаються укріплення

молдовського полку які в результаті сутичок з запорожцями припинили своє існування. Дана багатогранна робота містить описи та стан збереження фортифікаційних споруд на момент закінчення бойових дій між османськими та російськими військами і перенесення театру бойових дій за межі ліній укріплень новоросійської губернії, що відносить даний твір до категорії джерел, на відміну від робіт наступних поколінь дослідників.

Загалом дослідник відвідав 39 фортифікаційних серед яких детальний опис мали шанці Цибулів Глінськ Крюків Могильов, Мішурін Ріг, Сентів фортеця св Єлисавети, та інші. З особливості конструкцій у більшості випадків слід відзначити наявність оборонних споруд правильної та неправильної форми оточених частоколом. До фортець з правильним, симетричним розташуванням укріплень відповідно до вимог середини 18 століття відносять: Петроострів, Могильов, Панчев, Федварь, Вуковар, Могильов(Сента). Дослідник в щоденнику описує : « Тут побудовано правильне чотирикутне укріплення, сажень 400 діаметром але в ньому не живуть і воно слугує прихистком тільки в крайньому випадку.» (Гільденштедт, 2005) та інші До неправильних відноситься Цибулів. В частині фортець характерно наявність церкви та будинків для офіцерів та інших військових споруд.

Дослідник наголошує на ряд населених пунктів та фортець що постраждали від атаки Кирил-Гірея в 1769 року на початку Російсько-Турецької війни це Дмитрівка, Цибулів, окремо дослідник відзначає шанці що постраждали в наслідок рейдів запорізьких козаків на Молдовський піхотний полк.

Також відповідно до описів можна відзначити населені пункти що існували до утворення Нової Сербії це шанець Табурище, Цибулів, Глинськ, Новомиргород, Петроострів (Гільденштедт, 2005; Никифорова, 1999).

Особливу увагу приділено описам ключових фортець Єлисаветградської та Новомиргородської Дослідник зазначає, що: «Новий Миргород – адміністративний центр Чорного гусарського полку й важливий населений пункт у всій провінції після фортеці св. Єлисавети. Населений раніше заснування Нової Сербії і мав назву Тресяги. Засновник Нової Сербії генерал Хорват обрав його своєю резиденцією а тепер тут знаходиться полкова кавалерія і живе полковник Чорного гусарського полку. В декількох ста саженів від південного берега Великої Висі є тут правильна п'ятикутна площа (Фортеця) сажень 100 в поперек оточена земляним валом та сухим ровом, що переривається двома воротами» (Гільденштедт, 2005).

Єлисаветградська фортеця отримала більш детальний опис відповідно до якого можна визначити стан збереження укріплень: «6-11 червня 1774 року ми провели в фортеці св.Єлисавети. В 1752 році коли генералу Хорвату дано право на формування Нової Сербії, заснована була і фортеця св Єлисавети Вона розташована на пагорбі, на західній стороні Інгулу в 200 саженів від його початку ложа і на 20 сажень вище за нього, на похилій трохи поверхні, яка далі схиляється до Інгулу сильніше, але ніде не обривається круто. Фортечні вали

містять в собі сіро-жовтувату лужну глину. Фортеця є правильним шестикутником, має близько 300 сажнів коло, обнесена сухим ровом та облаштована зовнішніми укріпленнями, які прикривають шлях до води та третім воротам. З північного та південного крил фортеці іде до Інгулу ретраншемент, що продовжується і на східній стороні Інгулу. Разом з фортецею він формує чотирикутник, що має окружність 6 верст. В середині західної його сторони лежить фортеця, а через північну та південну проходить Інгул. В фортеці розташовані лише суспільні будівлі, в яких живуть неодружені солдати, комендант та деякі офіцери. Церква, гауптвахта, провінційна канцелярія, школа та в'язниця також знаходяться в фортеці, все в дуже поганому стані. Будинки тут усі дерев'яні, погано побудовані, накричі частково гнотом частково соломою. У фортеці є дві криниці по 15 сажень глибиною, з маховими колесами... Однак і в колодязях вода неприємна та тухла» (Гільденштедт, 2005). Виникає питання, яким чином військова база Імперії за 20 років існування перебуває в відносно поганому стані. Даний опис може свідчити про дві позиції одна включає в собі корупційну складову Нової Сербії та імовірно обмеження фінансування фортифікацій в умовах війни враховуючи, що дані бази розташовані далеко позаду від місця бойових дій. Також на супутникових знімках та плані представленим в роботі Ф. Ф. Ласковського відсутні додаткові споруди що прикривали доступ до води (Ласковський, 1866).

Опис фортеці Мішуріного Рогу зазначений наявність подвійних укріплень та гармат по периметру фортеці. «... На вершині що досить круто спускається до Дніпра встановлений чотирикутний редут кожна сторона має 80 кроків довжини. В середині його стоїть церква а кожен кут зайнятий гарматою. Цей чотирикутник оточений другим, кожна сторона якого має 220 кроків довжини південна сторона цього останнього чотирикутника має кронверк, що виступає в стіні, а від західної та східної спускається до Дніпра крила, по декілька сот кроків довжини нахталт ретраншементу з добрими ровами. Поверхня укріплень піднята над поверхнею води на 20 сажнів і по складу ґрунту – глиниста. В середині укріплень знаходиться тільки суконна фабрика...» (Гільденштедт, 2005).

Отже, дослідження вміщує в собі опосередкований опис фортифікаційних споруд з вибірковою акцентом лише на певні фортифікаційні комплекси. Причиною даної строкатості є обмежений час для проведення досліджень та основний акцент дослідника на флорі фауні та промислах – основ економічного розвитку територій. Фортифікаційні споруди мали правильну (чотирьох, п'яти та шестикутної конфігурації) і неправильну форму у вигляді багатокутної фортифікації і перша і друга категорія по периметру оточені частоколом. на валах шанців та факт використання укріплень лише за потреби. Приклад потреби є наступальні дії Кирил-Гірея в 1769 році результатом якого було знищено ряд населених пунктів та шанців такі як Дмитрівка та околиць Цибульова. Дослідник фіксує заснування певних фортифікаційних пунктів до утворення Нової Сербії. Економічний аспект утримування значної кількості

фортифікаційних споруд представлений в якості наявних промислів та земельних угідь і не зазначається про доходність чи збитковість території проте стан фортифікацій більше схильні до занедбаних адже основна кількість коштів використовувалась для забезпечення проведення інтенсивних бойових дій.

Джерела та література

1. Гільденштедт, Йоган-Антон. Подорож Єлисаветградською провінцією 1774 року [Архівовано 14 травня 2020 у Wayback Machine.]. Упорядник Пивовар А.В. К.: Академперіодика, 2005. 48 с.

2. D., Johann Anton Güldenstädt. Russisch-Kaysersl. Akademikers und Professors der Naturgeschichte auch der Churfürstl. Maynzischen und der Berliner Naturforschenden, wie auch der St. Petersburgischen ökonomischen Gesellschaft Mitglieds. Reisen durch Russland und im Caucasischen Geburge. Auf Befehl der Russisch-Kayserslichen. Akademie der Wissenschaften herausgegeben von P.S.Pallas. – St. Petersburg, bey der Kayserlichen Akademie der Wissenschaften, 1791; Bd. II. 552 s.

3. Никифорова, Н. О. (1999). Щоденник подорожі Й. А. Гільденштедта Єлисаветградською провінцією (травень-липень 1774 р.) // *Записки науково-дослідної лабораторії Південної України Запорізького держуніверситету: Південна Україна XVIII—XIX століття*. Вип. 4(5). Запоріжжя: РА «Тандем-У». С. 15–40.

4. Ласковский, О. (1866). Карты, планы и чертежи к 3-4 части материалов для истории инженерного искусства в России СПб.

5. Полонська-Василенко, Н. (1960). Заселення південної України в половині XVIII ст. (1734–1775) частина II (заселення новоросійської губернії) Мюнхен.

Сергій ПОДОЛЬСЬКИЙ

ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВИЙ РОЗВИТОК МІСТ НАДДНІПРЯНЩИНИ В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ

TRADE AND INDUSTRIAL DEVELOPMENT OF THE CITIES OF THE NADDNIPRIANS IN THE LAST QUARTER OF THE EIGHTEENTH AND EARLY TWENTIETH CENTURIES: A HISTORIOGRAPHICAL ANALYSIS

Торгівля відіграла важливу роль в історичному розвитку соціуму. Вона сприяла розширенню культурного обміну між народами, розвитку економіки та